МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5/2 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

ПРЕЗИДЕНТ
СОВҒАСИ

Beshinchi

ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5/2-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

5/2-сан *2024*

октябрь

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
Умида ИБРАГИМОВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)
Джавдод ПЎЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
Камаладин МАТЯКУБОВ
Алима МАТКАРИМОВА
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Дурдона РАХМАТУЛЛАЕВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Феруза САПАЕВА
Мухаббат САЛАЕВА
Қаҳҳор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Alniyazov A.I. Ana tilinde ózinshe pikirlewdi rawajlandíríw máseleleri 8
Suyunov B.T. Lakunar birliklar tezaurusi 16
Shofqorov A.M. Kelishik kategoriyasining oʻrganilish tarixiga doir 20
Xudaykulov Sh.U. Xorijiy til ta'limida kognitiv-kommunikativ yondashuv 26
Hafizova M.A. Tarjima va badiiy mahorat 34

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Abdullayeva M.R. Pedagogik yo'nalishdagi talabalarning huquqiy kompetensiyalari muhim xususiyatlari 41
Baxodirova U.B. Boʻlajak biologiya oʻqituvchilarini tayyorlashda virtual ta'lim texnologiyalardan foydalanish muammolari 47
Shonazarova S.R. Oʻquv jarayonida falsafiy aksiologik yondashuvni takomillashtirishning pedagogik shart - sharoitlari 55
Sabirova O. Sh. Zamonaviy ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish 61
Bozorov H.N. Nofizik ta'lim ta'lim yoʻnalishlarining malakaviy tavsiflari tahlili, kasbiy kompetensiyalar tuzilmasi va ierarxiyasi 66
Nigmanova U.B. Boʻlgʻusi oʻqituvchilarda milliy oʻzlikni anglash kompetensiyasini rivojlantirish mexanizmini tadbiq etish yoʻllari 72
Alimov M. Iqtidorli yoshlar-kelajagimiz poydevori 77
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri usulida talabalarga kimyo fanini o'qitishda oʻquv faoliyatini tashkil etish va takomillashtirish masalalari 81
Qurbonova M.E., Abdulaxatova M.A. Klaster yondashuvi asosida boʻlajak kimyo fani oʻqituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish 85
Arslonova G.K. Individual ta'lim muhitida talabalarning kasbiy-ijodiy koʻnikmalarini rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari 90
Matkarimova M.K. Ingliz tili fanini oʻqitishda oʻquvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish 96
Umirova N. J. Individual yondashuv asosida boʻlajak maktab oʻqituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi 101
Эшанев Н.Ж. Замонавий инновацион таълим муҳитида мобил мутахассис тайёрлашнинг ижтимоий зарурат эканлиги илмий тадқиқотларда акс этиши 105
Sa'dullayeva M.H. Mukammal xotira va eslab qolish sirlari 114
Mirzakarimov X.Yu. Talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning konseptual jihatlari 122
Eshnaev N.J. OTMlarda mobil mutaxassis tayyorlash va kasbiy yoʻnalganlikning ilmiy tadqiqot natijalariga asoslanishi hamda samaradorligi 129
Dehqanova M.Gʻ. Daktilema paydo boʻlishi va uning foydalanish turlari 135
Karatayeva L.U. Sharq mutafakkirlarining ta`lim-tarbiya borasidagi qarashlari 141
Yuldasheva S.M. Shaxsning kasbiy faoliyatida uchraydigan asosiy psixologik muammolar 150
Amangeldiyev S.N. Oʻsmirlarda kuzatilayotgan irodasizlikni keltirib chiquvchi sabablar 156
Dilmurodova Z.D. Shaxsda qobiliyat rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari 159
Ибадуллаева Ш.Н. Махсус педагогларни касбий фаолиятга тайёрлаш механизмларини такомиллаштириш ижтимоий-педагогик муаммо сифатида 162
Tojiboev M.N. Talabalar tafakkurini rivojlantirishda innovatsion yondashuv 168
Meyliyeva M.S. Tafakkurning innovatsion rivojlanishiga pedagogik hamda psixologik faktorlarning ta'siri 176
Mirzaraximova G.I. Nutq faoliyati va ularning xususiyatlari 179
Yunusova X.Sh. Oʻzbekiston respublikasida inklyuziv ta'limni tadbiq qilish masalalari 185

SHAXSDA QOBILIYAT RIVOJLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Dilmurodova Z.D.
Chirchiq davlat pedagogika universiteti psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Tayanch so'zlar: qobiliyat, usul, shaxs, omil, rivojlanish, iste’dod, iqtidor, malaka, bilim, amaliyot, individual psixologik xususiyat.
Ключевые слова: способность, метод, личность, фактор, развитие, талант, склонность, умение, знание, практика, индивидуально-психологическая характеристика.
Key words: ability, method, personality, factor, development, talent, aptitude, skill, knowledge, practice, individual psychological characteristic.

Резюме:
Ushbu maqolada qobiliyatning shakllanishi varivojlanishi haqida bayon etilgan.
Резюме:
В данной статье описывается развитие формирования способностей.
Summary:
This article describes the development of ability formation.

Qobiliyat - insonning individual salohiyati, imkoniyatlari. Qobiliyat bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi, Qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tuzilishining xususiyati sanaladi. Qobiliyat ko‘nikma, malakadan farq qiladi. Qobiliyat insonga berilgan in’om sifatida qaraladi. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik bilan qobiliyat aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko‘nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi. Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo‘lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o‘z ichiga oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o‘zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko‘rsatkichlarga erishishni ta’minlashga imkoniyat beradigan xususiyatlar sintezini tushunmoq lozim. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat - kuzatuvchanlikda, ya’ni insonni fahmlash, obyektdan u yoki bu alomatlarni ko‘ra bilish, ajrata olish

ko‘nikmasidir. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan biri - narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. U shaxsning shakllanishi va rivojlanishi natijasi bo‘lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Bu tabiiy manba ko‘pincha zehn tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan bir faoliyatga yoki ko‘pgina narsalarga nisbatan ortiqcha qiziquvchanlikda, moyillikda, intilishda namoyon bo‘ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish lozim. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik kabilarning mahsulidir. Qobiliyat umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyat tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatni ma’lum faoliyatga moyillik yoki intilish orqali, tabiiy zehn nishonalarini aniqlash, mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish, qobiliyatni takomillashtirishning maxsus vositalarini qo‘llash, shaxsning faollik alomatlarini maksimal darajada rivojlantirish, inson shaxsiga alohida yondashuvni umumiy talablar bilan uyg‘unlikda olib borish va boshqa orqali rivojlantirish yo‘llari mavjud. Qobiliyatning yuqori darajasi iste’dod va daholik (qarang Daho) namoyon bo‘ladi. Qobilyatlar, aslida, tug'ma bo'ladi. Qobiliyat tug‘ma bo‘lsada uning rivojlanishi ijtimoiy muhitga ham bog‘liq bo‘ladi

B.M.Teplov, K.K.Platonov, A.N.Leontiev, L.S.Vygotskiy emperik tarzda rivojlangan qobiliyatlarni o‘rganishga hissa qo’shganlar. B.M.Teplov “Qobiliyat” tushunchasi har doim uchta belgini o‘z ichiga oladi deb ishongan:

1. Qobiliyat tushunchasi bir odamni boshqa odamdn ajratib turadigan indivudial psixologik xususiyatlarni tushunamiz.

2. Barcha indivudial xususiyatlar qobiliyat deb atalmaydi, ko‘plab faoliyatlarning muvaffaqiyati bilan bog‘liq.

3. Qobiliyat tushunchasi faqat ma’lum bir shaxs tomonidan ishlab chiqilgan, ko’nikmalar bilan chegaralanib qolmaydi.

K.K.Platonova esa qobiliyatni shunday ta’riflaydi: “Qobiliyatlar – bu ma’lum bir faoliyatni o‘zlashtirish va uni takomillashtirish muvaffaqiyatini belgilaydigan shaxsiyat sifati”

Qobiliyat to‘g‘risida ko‘plab olimlarimizning, psixologlarimizning fikrlarini ko‘rishimiz mumkin. Darhaqiqat qobiliyat individual psixologik xususiyat bo‘lib insonga tug‘ma ravishda beriladi va uni shaxsda namoyon bo‘lishi bilan rivojlantirishga qaratilgan ishlar ayni muddao bo‘ladi albatta. Bilamizki barcha insonlarda qobiliyat shakllanadi lekin shaxsning aynan o‘zi yoki atrofdagilar tomonidan anglanishi qobiliyatni rivojlantirishning eng muhim dastlabki omili hisoblanadi.

Qobiliyat rivojlanishining yana bir omili bu aniqlangan qobiliyat turi bilan muntazam rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarda bo‘lish, aynan shu aniqlangan qobiliyat turi bilan shug‘ullanishni talab qiladi. Biz yuqorida aytgan birinchi omil ya’ni barcha insonlarda qobiliyat mavjud va u shakllanadi lekin shaxsning aynan o‘zi yoki atrofdagilar tomonidan anglanganligi bilan uni rivojlanishi uchun olib boriladigan mashg‘ulotlar amalga oshirilmasa bu qobiliyatning uyg‘onmay uxlab qolishiga zamin bo‘ladi. Albatta bu jarayonda mutaxassis pedagog-psixolog bilan ota-ona, bola birgalikda hamkorlik asosida ishlashi kutilgan natija beradi.

Adabiyotlar:

1. Pedagogical and psychological nature of ability. Dilmurodova Zilola Davron qizi // European Journal of Interdisciplinary Research and Development 27, 1-4, 2024.
2. Qobiliyat rivojlanishiga ta’sir qiluvchi psixologik omillar. Sharapova Dildora Baxtiyarovna // Международный научный журнал «Научный импульс» № 3 (100), часть 1 Октябрь, 2022
3. Дилмуродова З. Развитие способностей детей младшего школьного возраста //Актуальные проблемы обучения социально- гуманитарных наук в медицинском образовании. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 487-493.
4. Dilmurodova, Z. D. (2023). Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari va ularning qobiliyat darajalari aniqlash. Научные исследования и общественные проблемы, 1(1), 33-37.
5. Dilmurodova, Z. (2023). Bola qobiliyatini barvaqt aniqlash muhim!. Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations 2023 Prague, Czech.
6. Bekmurodovna, Z. D. (2022). Matematik tushunchalarning ta’riflash metodikasi. Journal of new century innovations, 11(5), 173-175.
7. Dilmurodova, Z. D. (2022). Psixologiyada qobiliyat muammosi. Актуальные проблемы обучения, 1(2), 15-25.
8. Jumayevich, E. N., & Talipjanovna, M. N. (2023). Characteristics of implementing the cluster approach in the educational system. International Journal of Pedagogics, 3(02), 44-47.
9. Ходжамкулов, У. Н., Мадгапилова, НТ (2020). Необходимость и условия формирования кластера педагогического образования (на примере системы образования Узбекистана). Европейский журнал исследований и рефлексии в образовательных науках, (8), 4.
10. Madgapilova, N. T. (2023). Social-psychological cooperation of educational organizations and theoretical basis of the cluster approach. Экономика и социум, 11(114), 554-560.
11. Madgapilova, N. T. (2022). Kasbiy kompenetlik o`rganish ijtimoiypsixologik fenomen sifatida. Development and innovations in science, 1(1), 7-12.